
**XAVIER ROMEU (1941-1983),
TRADUCTOR D'OBRES DE TEATRE CONTEMPORANI,
ENTRE EL RECONeixEMENT I EL SILENCI INTERESSAT**

MARIA CONCA
maria.conca@uv.es
Universitat de València

JOSEP GUIA
josep.guia@uv.es
Universitat de València

Resum: En aquest article, centrem l'estudi en dues traduccions que Xavier Romeu va fer (els anys 1973 i 1982) de dues obres d'autors contemporanis: *The Tinker's Wedding* (1908) de John Millington Synge (1871-1909) i *I giganti della montagna* (1936) de Luigi Pirandello (1867-1936). En ambdós casos, Romeu manifesta una gran competència lingüística en les llengües implicades (anglès, italià, català) i un bon coneixement del relat escènic i de la tensió dramàtica. La finalitat és analitzar el text d'aquestes traduccions, conèixer les dades contextuals de la seva producció i, alhora, donar notícia de la recepció de les obres per part del públic i de la crítica. Així mateix, contrastem les traduccions de Romeu amb altres de posteriors, que en són deutors.

Paraules clau: teatre contemporani, traducció catalana, Xavier Romeu, crítica teatral, representació, edició, plagi

Abstract: In this article, we focus the study on two translations that Xavier Romeu did (1973 and 1982) on two works by contemporary authors: *The Tinker's Wedding* (1908) by John Millington Synge (1871-1909) and *I giganti della montagna* (1936) by Luigi Pirandello (1867-1936). In both cases, Romeu expresses a great linguistic competence in the languages involved (English, Italian, Catalan) and a good knowledge of the scenic story and dramatic tension. The purpose is to analyze the text of these translations, to know the contextual data of their production and, at the same time, to report the reception of the works by the public and critics. Likewise, we contrast the translations of Romeu with others of later ones, that are dependent on them.

Keywords: Contemporary theater, Catalan translation, Xavier Romeu, Theatrical criticism, Representation, Edition, Plagiarism

1. INTRODUCCIÓ

Xavier Romeu i Jover (1941-1983) va nèixer a Barcelona, al si d'una família culta i catalanista de classe mitjana, i va morir a prop de L'Arboç del Penedès, en accident de cotxe, quan encara no havia fet els 42 anys. Va viure una vida intensa d'amors, lluites, treballs, viatges..., amb una notable i variada activitat intel·lectual i política. Va ser escriptor, membre destacat de la Generació dels 70, i va conrear diversos gèneres: la narrativa curta, en què va obtenir alguns premis, el més important dels quals pel recull *La mort en punt* (premi Victor Català 1975; Selecta 1976), i va deixar 17 contes inèdits; la novel·la, amb *Ascendent Escorpió* (Laia 1979) i *Alternativa zero* (inèdita); el teatre, amb una extensa producció d'obres originals, versions dramatitzades d'obres en prosa i traduccions. A més a més, va

tenir una constant dedicació al periodisme crític, entès com una mena d'«assaig del moment», en col·laboracions a *Canigó*, *Avui*, *Presència*, *Lluita*, *A Nosa Terra*, *Punto y Hora*, etc. Es va llicenciar en filologia romànica a la Universitat de Barcelona, amb una tesina sobre les *Homilies d'Organyà*. Com a lingüista i professor universitari a Tarragona va escriure el primer *Diccionari ideològic* del català, un *Manual de fonologia catalana*, pioner en la matèria, i va dirigir la redacció del *Diccionari Barcanova de la Llengua*. El seu compromís polític el va portar a militar al Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (PSAN), on va ser membre del Comitè Executiu i director de la revista *Lluita* fins a la seva mort.

2. PRODUCCIÓ TEATRAL

Xavier Romeu, com a «home de teatre», amb estudis al DAMU (Acadèmia de Teatre, Música i Arts de la Universitat de Praga), va ser autor, adaptador, ajudant de direcció, professor de dicció i d'història del teatre, traductor, etc. Va treballar al costat de directors com Josep Anton Codina i d'escriptors com Maria Aurèlia Capmany. Entre les obres originals, destaquen *Els mites de Bagot* (1967)¹, premi Ignasi Iglésias als Jocs Florals de Marsella, *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya* (1970), en col·laboració amb Maria Aurèlia Capmany², i *Estat d'emergència* (1970), finalista als premis de teatre de Reus 1970 i Sabadell 1971. De versions dramatitzades, cal citar *Alicia en terra de meravelles* (1968)³, adaptació teatral del conte *Alice's Adventures in Wonderland* de Lewis Carroll, *A tot arreu se'n fan, de bolets, quan plou* (1968, 1970)⁴, inspirada en *El cercle de guix caucasià* de Bertolt Brecht, i *Rebel·lió a la granja* (1974), versió de teatre musical de la novel·la *Animal Farm* de George Orwell, a més d'escenificacions d'obres per a infants dintre de la col·lecció «Teatre, joc d'equip» de l'editorial La Galera. Entre les traduccions d'obres de teatre pròpiament dites, cal mencionar *Esclops i taronges* (1972) de Montserrat del Amo (*Zuecos y naranjas*, 1972), *Les noces del llauner* (1973) de John Millington Synge (*The Tinker's Wedding*, 1907), *Bent* (1982) de Martin Sherman (*Bent*, 1979), traduïda en col·laboració amb E. Compte, S. Mateu i I. Pericot, i *Els gegants de la muntanya* (1982) de Luigi Pirandello (*I geganti della montagna*, 1936).

3. LES NOCES DEL LLAUNER (1973)

Es tracta d'una comèdia que reflecteix les diferències de classe i el paper que juga la religió per a perpetuar-les. Conté una bona dosi d'ironia i és un cant a la llibertat. A principis del segle XX, amb l'estrena d'aquesta obra, John M. Synge (1871-1909) aconseguí escandalitzar la societat benpensant irlandesa. Romeu va traduir l'obra per a la primera promoció d'actors de teatre de l'Escola de Teatre de l'Orfeó de Sants (ETOS). L'estrena estava anunciada per al 2 de desembre de 1973, a L'Hospitalet, però va ser prohibida per la censura. Tanmateix, i encara sense autorització, va poder estrenar-se a l'Institut Britànic, l'abril de 1974. Amb una magnífica escenografia de Josep Maria Massagué, se'n van fer més de setanta representacions arreu el país i la crítica va ser molt positiva. Algunes de les ressenyes de premsa aparegudes al·ludeixen explícitament al text de la traducció. Així, Salvador Corberó opina que la traducció de Romeu és «una vital adaptació catalana» (*Hoja de Lunes de Barcelona*, 22-04-1974); P. C. comenta que la versió catalana de Xavier Romeu

¹ Feldman, Foguet (2016: 80-81) informen que l'obra va estar «desaconsellada» (és a dir, prohibida) per la censura franquista, l'any 1971.

² L'obra va tenir una llarga trajectòria de representacions clandestines, diversos episodis de censura (Feldman, Foguet 2016: 194-196).

³ La peripècia del tràmit de censura de l'obra ha estat estudiada per Raquel Merino (2002).

⁴ Aquesta obra va ser una de les més censurades del teatre independent català, tant en la versió inicial per a titelles (1968) com en la versió posterior per a actors (1970) (Conca, Guia 2018: 244-250).

s'ha fet amb una vivesa que, sense restar en absolut dramatisme a l'acció, la fan divertida, dinàmica i de permanent atractiu per a un públic com el del Capsa (*La Vanguardia*, 03-08-1974); J. López Español explicita que la versió catalana de Xavier Romeu és excel·lent, així com la posada en escena pel grup de l'Escola de Teatre de l'Orfeó de Sants (*El Mundo Deportivo*, 07-08-1974).

El grup gironí Inteatrex, sota la direcció de Martirià Coll, va muntar l'obra i la va representar, entre 1981 i 1983, amb el títol *El casament del llauner*. És probable que conegueren el precedent de *Les noces del llauner*⁵, però en cap de les informacions relatives al muntatge d'Inteatrex (notes de premsa, ressenyes...) no s'hi cita el precedent de la versió de Xavier Romeu ni les representacions de l'ETOS.

En la dècada dels noranta, l'obra de Synge va tornar als escenaris, però amb algunes variacions: el text va ser traduït per Jaume Melendres (1941-2009), amb una altra variant al títol: *Les bodes del llauner*, i la representació a càrrec de la companyia La Infidel, sota la direcció de Calixte Bieito; l'estrena es va fer al Jove Teatre Regina (27-11-1990). En 1995, l'Institut de Teatre, del qual Melendres era professor i membre de la comissió de publicacions, va editar dues obres de Synge, *Les bodes del llauner*, traducció de Melendres, i *Genets cap a la mar*, traducció d'Anna Murià, amb pròleg de Sam Abrams. Jaume Melendres, en parlar de l'estrena de l'obra (p. 71), no menciona l'estrena anterior de la traducció de Romeu, cosa que dona a entendre que la primera representació en català d'aquesta obra de Synge és la seva. Tanmateix, Sam Abrams, al pròleg (p. 14), explica que Synge va arribar al món del teatre català a banda i banda de l'Atlàntic: amb l'estrena de *Genets cap a la mar*, en traducció d'Anna Murià, a l'Orfeó Català de Mèxic (1955), i amb l'estrena de *Les noces del llauner*, en traducció i adaptació de Xavier Romeu, a l'Institut Britànic de Barcelona (1974)⁶.

Que Jaume Melendres coneixia la traducció de Xavier Romeu és un fet que es dedueix de dades contextuals i textuals. Pel que fa a les primeres, la relació de coneixença entre els dos traductors i autors de teatre (Melendres en l'òrbita del PSUC i Romeu afí al PSAN) està documentada en més de quinze ocasions entre 1969 i 1976, ja que els trobem coincidint en llocs i situacions del món cultural i polític català (reunions d'intel·lectuals, entrevistes conjuntes, etc.). A més, hi ha la dada rellevant que, en 1982, es va formar el grup Teatre de Sants, continuador de l'ETOS, i Jaume Melendres en va dirigir el primer muntatge; per això, devia conèixer la trajectòria del grup, que la premsa de l'època (*Avui*, 21-07-1982) explicitava fent-se ressò de l'experiència dels actors (només dos eren nous) en els muntatges anteriors. Josep Casallí, un d'aquests actors, ens diu:

Vaig coincidir en la lectura de l'obra *El maniquí* de la Mercè Rodoreda amb l'actriu Nadala Batiste, que justament estava assajant *Les Noces*, versió Melendres, al Teatre Regina. Nadala va demanar-me la traducció d'en Xavier, que jo li vaig dur personalment; se la varen llegir amb molta cura i, tot i que varen considerar les paraules d'en Xavier molt més superiors i teatrals que les «melindroses», no van poder desfer el compromís i van ignorar el treball més rigorós del malaguanyat Xavier. Nadala, que hi interpretava el paper de la mare, se'n va doldre moltíssim, i jo encara més.» (carta als autors d'aquesta comunicació, 20-04-2017).

Pel que fa a les dades textuals, compararem les dues traduccions amb la versió original, per determinar coincidències, divergències i diferències d'estil, si n'hi ha. Hem partit del text original de Synge (Dublin, Maunsell and Co., 1907), del text meta de Romeu (mecanoscrit, 1973) i del text meta de Melendres (Barcelona, Institut de Teatre, 1995).

⁵ Malgrat el nostre interès per aconseguir el text de *El casament del llauner*, no ens ha estat possible obtenir-lo i, doncs, no hem pogut fer-ne la comparació amb *Les noces del llauner*.

⁶ En conversa tinguda a Bucarest durant el XVIII Col·loqui de l'AILLC, Sam Abrams ens ha contat que va proposar a l'Institut de Teatre d'incloure la traducció de Xavier Romeu a l'edició d'obres de Synge, però la proposta no fou acceptada.

L'ús de l'adjectiu *adelerada* en Melendres només s'explica per contaminació de Romeu, ja que *eagerly* ve definit com 'impacientment, amb impaciència, àvidament, amb avidesa | il·lusionadament, amb il·lusió | amb moltes ganes' (*Diccionari anglès-català*, Enciclopèdia Catalana, 1985):

Synge	Romeu	Melendres
SARAH CASEY (<i>coming in on righth, eagerly</i>). (p. 1)	SARA CASEY (entrant per la dreta, adelerada) (p. 1)	SARAH, <i>entrant per la dreta adelerada</i> (p. 45)

En el cas següent, cal subratllar que Melendres fa de «*sacred and sainted*» un sol mot, tal com havia fet Romeu:

Synge	Romeu	Melendres
MICHAEL (<i>grimly</i>). That'll be a sacred and sainted joy! (p. 1)	MICHAEL. – Ves quina alegria reconsagrada! (p. 1)	MICHAEL: Serà un gust ben reconsagrat! (p. 45)

Romeu introdueix la fórmula catalana «Que Santa Llúcia els conservi la vista» –amb canvi de «Santa Llúcia» per «Déu», d'acord amb l'original– quan trasllada la segona exclamació irònica de Michael (a molt poca distància de la primera). Melendres en fa un calc i la fa servir, repetida, tant per a la segona com per a la primera intervenció de Michael, on ja Romeu havia usat el verb «conservar»:

Synge	Romeu	Melendres
MICHAEL (<i>working again with impatience</i>). The devil do him good with the two of them. (p. 6) (...) MICHAEL. God help the lot of them! (p. 7)	MICHAEL. – Doncs que el diable els hi conservi tots dos. (p. 2) (...) MICHAEL. – Que Déu els conservi la vista . (p. 2)	MICHAEL: Que el dimoni li conservi la vista! (p. 47) (...) MICHAEL: Que el dimoni també els conservi la vista! (p. 47)

Defugint la versió de Romeu, Melendres vulgaritza el seu text convertint en insult explícit del capellà el que només era una pressuposició velada, de manera que la resposta de Sara tampoc no s'hi adiu:

Synge	Romeu	Melendres
PRIEST. The Lord have mercy on us! What kind of a woman is it that you are at all? SARAH. It's Sarah Casey I am, your reverence, the Beauty of Ballinacree, and it's Michael Byrne is below in the ditch. (p. 9)	CAPELLÀ. – Que Déu ens ampari! Quina mena de dona sou? SARA. – Jo sóc Sara Casey, reverència, la Bellesa de Ballinacree, i el que està dintre la rasa es Michael Byrne. (p. 3)	MOSSÈN: Que Déu Nostre Senyor tingui misericòrdia de nosaltres! Quina mena de femella ets, pecadora? SARAH: Senyor reverend, a mi em diuen Sarah Casey, i a aquest li diuen Michael Byrne. (p. 48)

Melendres continua posant insults envers Sara en boca del capellà, perdent l'adequació al context i fent construccions forçades («esquitxar el mínim d'una lliura», «us ho faig més lleuger que als altres parroquians»), a més del fet que «parroquians» és deutor

del «feligresos», introduït per Romeu per evitar tota una perífrasi, i conté una pressuposició inadequada perquè Sara i Michael no són «altres» parroquians:

Synge	Romeu	Melendres
PRIEST (<i>loudly</i>). Let you hold your tongue; let you be quiet, Sarah Casey. I've no silver at all for the like of you; and if you want to be married, let you pay your pound. I'd do it for a pound only, and that's making it a sigh cheaper than I'd make it for one of my own pairs is living here in the place. (p. 10)	CAPELLÀ. – Calla, calla, no desbarris, Sara Casey. No tinc res per la gent com vosaltres. Si us voleu casar, pagareu una lliura. Us ho faré per una lliura, només, que és bastant menys del que cobro a qualsevol dels meus feligresos. (p. 3)	MOSSÈN, <i>cridant</i> : Calla, pecadora! Calla, Sarah Casey! No en tinc pas, de diners, per a la gent com tu! I si us voleu casar, heu d' esquitxar el mínim d'una lliura. I que consti que us ho faig més lleuger que als altres parroquians . (p. 49)

Al text de Melendres, hi ha unes altres expressions de caire pejoratiu que no són a l'original:

Synge	Romeu	Melendres
PRIEST. (...) (<i>He tries to pass her</i> .) Let you leave the road, and not be plaguing me more. (p. 10) (...) PRIEST (<i>turning up towards the fire</i>). Let you not be crying, Sarah Casey. It's a queer woman you are to be crying at the like of that, and you your whole life walking the roads. (p. 11)	CAPELLÀ. – (...) Deixa'm passar, i no m'emprenyis més. (p. 3) (...) CAPELLÀ. – No ploris dona. Ja és una cosa ben curiosa que ploris per això, quan t'has passat la vida corrent pels camins. (p. 3)	MOSSÈN: (...) (<i>Intenta passar</i> .) Vade retro , ja n'hi ha prou d'emprenyar. (p. 49) (...) MOSSÈN, <i>girant-se cap al foc</i> : No ploris, ara, Sarah Casey. Plorar per això, una dona que s'ha passat la vida de perdulària pels camins! (p. 49)

L'anàlisi realitzada ens porta a la conclusió que, d'una banda, Romeu s'aproxima més al significat literal de l'original i aconsegueix una llengua col·loquial, abundant en expressions idiomàtiques i adequada a la idiosincràsia dels personatges; d'altra banda, Melendres ara segueix Romeu ara tendeix a la hipèrbole i a un llenguatge més vulgaritzant, sense que el resultat superi el precedent. És clar que no parlem d'un plagi total, però tot apunta que Melendres coneixia el text de Romeu, devia tenir-lo davant i, des d'un punt de vista acadèmic, res no justifica que no l'esmentés.

4. *ELS GEGANTS DE LA MUNTANYA* (1982)

Xavier Romeu tenia acabada la seva versió de *I Giganti della Montagna* de Luigi Pirandello (1867-1936) pel maig de 1982. Ho sabem perquè, en aquesta data, la va presentar al premi Josep Maria de Sagarra (per a traduccions d'obres de teatre, de la Diputació de Barcelona). En el resum curricular de Romeu, que acompanya el text mecanografiat de l'obra, el traductor es presenta com a «especialment interessat pel llenguatge en general (professor a la Universitat de Barcelona de gramàtica històrica, fonologia i dialectologia catalanes i de lingüística general) i, en concret, pel llenguatge escènic».

La traducció va ser publicada amb el títol *Els gegants de la muntanya* (Robrenyo 1983), amb un pròleg de Frederic Roda, en què fa referència a la dificultat d'abordar aquesta

darrera obra de Pirandello, «una feina difícil, perquè ho és el llenguatge de l'autor que torna a les imatges poètiques de la seva joventut afegides a la implacable “lògica” dels personatges». Roda al·ludeix també a l'interès i el plaer de Romeu a l'hora d'enfrontar-se amb el text de Pirandello, cosa que podia fer sobradament després d'haver escrit *Els mites de Bagot i Estat d'emergència*. I opina que «Romeu ha posat un català bell i nobilíssim a la boca d'aquests misteriosos protagonistes i corona, en certa manera, ben abans que sigui completa, l'obra de recuperació de Pirandello que enguany hem reprès».

I Giganti della Montagna és l'obra pòstuma inacabada de Luigi Pirandello, la darrera part de la qual fou escrita pel seu fill, Stefano Pirandello, d'acord amb el que li va explicar el pare el dia abans de morir. En l'obra es posen en contacte dos mons: la Companyia de la Comtessa, pobra i miserable, que vol representar *La faula del fill canviat*, i el món màgic i fantasmagòric de la vil·la *Scalogna*, on viu Cotrone i els seus *scalognati*. Dos mons que simbolitzen l'enyor per la poètica de l'art i l'encís per l'art de la màgia, que viuen marginats. D'altra banda, hi ha els gegants (els poderosos), preocupats només per la riquesa i la tècnica, que dominen un poble envilit i sense cultura. Quan baixen els gegants de la muntanya per celebrar les noces d'Uma di Dormio i Leopardo d'Arcifa, provoquen molta por. En la darrera part, la representació de *La faula del fill canviat* fracassa estrepitosament, la qual cosa provoca la mort d'Ilse, la Comtessa, a mans del furor desencadenat del públic i, amb ella, mor la Poesia. «Ens calen els poetes perquè donin coherència als somnis», haurà dit Cotrone en un altre moment.

Malauradament, el traductor Xavier Romeu, com ja li havia passat a l'autor Luigi Pirandello, no va poder gaudir de la representació de l'obra, quan aquesta va pujar a l'escenari del Teatre Lliure el 21 de febrer de 1990. L'estrena va ser tot un esdeveniment, amb escenografia i vestuari de Fabià Puigserver i uns actors de primera: Lluís Homar, Ester Formosa, Emma Vilarasau, Jordi Bosch, Carlota Soldevila, Ferran Frauca, Jeannine Mestre, Quim Lecina..., sota la direcció de Xicu Massó. La premsa se'n va fer un ressò molt positiu i l'espectacle es va filmar i es va passar per la Televisió de Catalunya el 21 de maig del 1990.

Entre les notícies i ressenyes al voltant de la representació, destacarem una entrevista a tota pàgina de Lluís Bonada al director Xicu Massó (*Anni*, 23-02-1990), en què l'entrevistador va preguntar sobre la traducció:

— ¿Ha calgut fer cap retoc al text de la traducció, feta pel desaparegut Xavier Romeu ja fa alguns anys?

— Molt pocs. Els mateixos que s'acostumen a fer en qualsevol text quan assages. Alguna paraula, alguna expressió. D'això se n'ha encarregat Narcís Comadira.

Nou anys després de tot això, el 15 d'abril del 1999, *Els gegants de la muntanya* va tornar a l'escena amb tots els honors, com si fos la primera vegada que ho feia, al Teatre Nacional de Catalunya, precedit d'una gran campanya publicitària i acompanyat d'una edició amb el segell de Proa-TNC (1999), en traducció... de Narcís Comadira. La direcció anà a càrrec de Georges Lavaudant i els actors eren Hermann Bonnín, Carme Elias, Imma Colomer, Marisol Ayuso, Sergi Mateu, Lluís Homar (que repetia personatge: el mag Cotrone)...

Així doncs, ens trobem amb dues traduccions, de Xavier Romeu i de Narcís Comadira, i amb el fet que la segona silencia la primera. Tenint en compte que Comadira havia treballat sobre el text de Romeu en la representació de 1990, tot ens feia pensar que la segona traducció té relació amb la primera⁷. Però res millor per comprovar-ho que deixar

⁷ Per això, ens vam adreçar a Narcís Comadira (correu electrònic del 5-05-2017) a fi que ens aclarís la seva vinculació al text de Romeu i preguntar-li per què no citava en els paratextos de la seva traducció el precedent de Xavier Romeu. Comadira ens va contestar tot seguit dient que havia fet la seva traducció per encàrrec del director del TNC, llavors Domènec Reixach, que ho va fer traduïnt de l'original italià, que la traducció de Romeu ni tan sols la té, que el fet d'haver-li encarregat una altra traducció és del tot natural si no els interessava l'existent.

parlar els textos a partir d'una anàlisi lingüística contrastiva, amb tres lectures en paral·lel: el text original de Pirandello⁸ i les traduccions de Romeu i de Comadira, a fi de confirmar o desmentir el que les dades contextuals semblen declarar. Els resultats de la comparació es poden observar en el quadre següent, on hem afegit, en la primera columna de l'esquerra, entre parèntesi, unes altres opcions de traducció (que podien haver estat triades pel segon traductor, sense seguir Romeu):

Pirandello	Romeu	Comadira
decaduta e in abbandono (p. 7) (decaiguda i abandonada)	decaiguda i deixada (p. 11)	decaiguda i deixada (p. 29)
strilli imprevisi (p. 8) (crits inesperats)	xiscles imprevisos (p. 11)	xiscles imprevisos (p. 29)
un cappellino a cuffia in capo, annodato goffamente sotto il mento (p. 8) (un barretet a manera de còfia al cap, lligat maldestrament / amb poca traça sota la barbeta)	un barretet en forma de còfia nuat de qualsevol manera sota la barbeta (p. 12)	un barretet en forma de còfia al cap, nuat de qualsevol manera sota la barbeta (p. 29)
occhietti furbi irrequieti (p. 8) (ullets astuts inquietos)	ullets murrís i inquietos (p. 12)	ullets murrís i inquietos (p. 30)
tubino in capo (p. 9) (capell dur al cap)	barret fort (p. 12)	barret fort al cap (p. 30)
la lingua verde (p. 9) (el raig verd)	el focus verd (p. 12)	el focus verd (p. 30)
Eh, in tanti, saranno coraggiosi (p. 9) (Eh, molts, potser són valents)	Tants? Doncs deuen ser prou valents! (p. 13)	Tants? Doncs deuen ser valents. (p. 30)
Oh, i lampi costano, vacci piano (p. 10) (Oh, els llums són cars...)	Ep, ep, a poc a poc, que la llum és cara. (p. 13)	Ep, que les ràfegues són cares! (p. 31)
Hanno anche un carretto (p. 10) (També tenen un carretó)	Porten un carretó i tot. (p. 13)	Porten un carro i tot! (p. 31)
Eh, no, han proprio l'aria di farsi a noi! (p. 10) (Eh, no, tenen tot l'aspecte d'acostar-se a nosaltres!)	Doncs no, més aviat sembla que se'n vinguin cap aquí. (p. 13)	Doncs no, fan cara de venir cap aquí! (p. 31)
Oh, ma aspettate! (p. 12) (Oh, però espereu-vos!)	Espereu un moment! (p. 15)	Espereu un moment! (p. 33)
No, voglio andar fuori, ti dico (p. 61) (No, vull anar fora, et dic)	No, et dic que vull sortir (p. 51)	No, et dic que vull sortir fora (p. 83)

⁸ Per a l'obra de Pirandello, hem fet servir el text del portal: http://www.liberliber.it/mediateca/libri/p/pirandello/i_giganti_della_montagna/pdf/pirandello_i_giganti_della_montagna.pdf.

Oh Dio, di dove s'uscirà? (p. 62) (Oh, Déu, per on sortirem?)	Déu meu! Per on es deu sortir? (p. 51)	Déu meu! Per on es deu sortir? (p. 84)
Rispàrmiamele, per carità! (p. 63) (si et plau / per amor de Déu)	Estalvia-me-les, t'ho prego! (p. 53)	Estalvia-me-les, t'ho prego! (p. 86)
È ben per questo (p. 64) (És ben bé per això)	Precisament per això (p. 53)	Doncs és per això, precisament (p. 87)
-Uh, finalmente! -Manco male che alla fine l'avete capita! -Ce n'è voluto! -Non se ne poteva più! (p. 73) (-Uf, finalment! -Sort que a la fi ho heu entès! -No ho volíeu! -No s'hi podia més!)	-Uf, ja era hora! -Sort que finalment ho heu entès! -Tanmateix us ha costat , eh! -Això ja no s'aguantava! (p. 60)	-Uf, ja era hora! -[Omissió] Finalment ho heu entès! -Mira que us ha arribat a costar! -Ja no podíem més! (p. 96)
Sgranchiamoci un po' le gambe, vuoi? (p. 73) (Estirem una mica les cames, oi?)	Podríem estirar una mica les cames, no et sembla? (p. 60)	Podríem estirar una mica les cames, no et sembla? (p. 96)
È nel sogno, anche loro, non capite? (p. 74) (Són al somni...)	Els també formen part del somni, no ho entens? (p. 61)	Formen part del somni, també, ho entens? (p. 97)
Largo! Largo! Lasciatemi passare! (p. 75) (Fugiu! Fugiu! / Aparteu-vos!...)	Pas, pas! Deixeu-me passar! (p. 61)	Pas, pas! Deixeu-me passar! (p. 98)
Ma che dormire! (p. 76) (Però com/que dormir!)	Què ha de dormir! (p. 62)	Què ha de dormir! (p. 99)
... alle parole della sua parte, ecco: l'alba è vicina... (p. 78) (... a les paraules de la seva representació, heus aquí: l'alba s'aproxima...)	... a les paraules del seu paper, vet aquí que l'alba s'acosta... (p. 63)	... a les paraules del seu paper, vet aquí: l'alba s'acosta... (p. 101)
siete appena otto (p. 79) (sou a penes vuit)	amb prou feines sou vuit (p. 65)	amb prou feines sou vuit (p. 102)
Ah, lei ci mette allora a paro... (p. 81) (Ah, vostè ens posa ran de...)	Així que vostè ara ens compara... (p. 66)	Així que vostè ens posa al mateix nivell... (p. 104)
Eh, già, dove altrimenti? (p. 82) (Oh, sí, on altrament?)	És clar, on si no? (p. 67)	I és clar, on si no? (p. 106)
Vada oltre, domandi, domandi... (p. 83)	Continuï, pregunti, pregunti... (p. 67)	Continuï, pregunti, pregunti... (p. 106)

(Passi avant, indagui, indagui...)		
Noi abbiamo sentito le risate! (p. 86) (Haviem sentit el riure/les rialles!)	Hem sentit les riallades! (p. 70)	Hem sentit les riallades! (p. 109)
Tutti a cavallo! Parati a festa! (p. 88) (Tots a cavall! En pla/ambient de festa!)	Tots van a cavall! I tots mudats! (p. 71)	Tots a cavall, mudats com prínceps! (p. 110)

En tots els casos observats, Comadira ha pres l'opció del calc respecte de Romeu. Aquesta afirmació esdevé encara més rellevant quan hi ha un error de traducció comès per Romeu i reproduït per Comadira. És el cas que observem a continuació, en què la traducció de «l'alba lunare» hauria de ser «la sortida de la lluna» i no «el clar de lluna»; de fet, Pirandello diferencia molt bé «alba lunare» de «chiaro di luna»:

Pirandello	Romeu	Comadira
Ora comença gradatamente l'alba lunare (p. 41)	Ara comença gradualment el clar de lluna (p. 36)	Ara comença gradualment el clar de lluna (p. 63)
Questo non c'entra! Col pensiero d'approntarmi l'asinella per l'alba, a mezzo della notte si svegliò: c'era chiaro di luna ; gli parve l'alba. (p. 47)	Això és una altra cosa! Amb la preocupació de tenir a punt l'ase a la matinada, es va despertar a mitja nit: era un clar de lluna ; li va semblar que era l'alba. (p. 40)	Això no hi té res a veure! Amb el neguit de tenir a punt el burret a la matinada, a mitja nit es va despertar: era un clar de lluna ; l'hi va semblar l'alba. (p. 68)
No: la finestra era di qua: chiusa. Dirimpetto a me, non c'era finestra. E s'è aperto: oh! un chiaro di luna come nessuno ha mai visto l'uguale... (p. 71)	No: la finestra era aquí: tancada. Davant meu, no hi havia finestra. I s'ha obert: oh, un clar de lluna com no se n'havia vist mai cap d'igual... (p. 59)	No, la finestra era aquí, tancada. Davant meu no hi havia cap finestra. I s'ha obert: oh!, un clar de lluna com ningú no havia vist mai cap d'igual... (p. 94)

Una certa incoherència lèxica del segon traductor es dona al voltant del mot «gola», que apareix cinc vegades en Pirandello. Romeu sempre fa servir «gola», mentre que Comadira usa quatre vegades «gola» i una «coll»; si aquest «coll» es volgués justificar per tal d'adequar el text a les formes de dir del català oriental, també hauria d'haver-se fet el mateix en les altres quatre ocasions:

Pirandello	Romeu	Comadira
(<i>indicando la gola</i>) Me lo sento qua! (p. 68)	(<i>assenyalant la gola</i>) Me la sento aquí! (p. 56)	(<i>assenyalant la gola</i>) Me la sento aquí! (p. 91)
(<i>portandosi una mano alla gola</i>) Oh Dio, non posso più parlare! (p. 68)	(<i>duent-se una mà a la gola</i>) Déu meu, no puc parlar! (p. 56)	(<i>duent-se la mà a la gola</i>) Déu meu, si ja no puc parlar! (p. 91)
che ti senti pungere la gola (p. 69)	et senties punxades a la gola (p. 57)	perquè sents punxades a la gola (p. 92)

Entrano di notte nelle case per la gola dei camini (p. 82)	Enten de nit a les cases per la gola del fúmeral (p. 67)	Entren de nit a les cases per la gola de les llars (p. 105)
Mi fa male la gola! (p. 86)	Tinc mal de gola! (p. 70)	Tinc mal de coll! (p. 108)

Sembla bastant evident que Comadira, en escriure la seva versió, tenia un ull en el text de Pirandello i un altre en el de Romeu, com és ben normal a l'hora de fer una segona traducció. El que ja no és tan normal és que no hi hagi cap referència a la primera traducció en cap dels paratextos de l'edició de Proa-TNC (1999), ni tant sols en l'apartat «Bibliografia del teatre de Pirandello a Catalunya». Potser una nova traducció hauria tingut sentit si la que hi havia no s'hagués adequat a l'estil poètic, a la coherència dels personatges i a la força expressiva en l'oralitat. O si s'hagués quedat envellida en el temps. Tanmateix, no era ni l'una cosa ni l'altra, i prova d'això és que la segona traducció segueix les pautes de la primera i no la supera, especialment si parem esment en l'ús d'alguns vulgarismes, de dubtosa correcció:

Pirandello	Romeu	Comadira
un tascapane e una fiasca a tracolla (p. 10)	un sarró i una cantimplora penjada en bandolera (p. 13)	un macuto i una cantimplora penjada en bandolera (p. 31)
Pasinella (p. 46)	Pase (p. 40)	el burret (p. 67)
Giovanotti di vent'anni (p. 47)	Jovenets d'una vintena d'anys (p. 41)	Xicotots de vint anys (p. 68)
Son tutti trucchi e combinazioni , signori! (p. 86)	Són tot trucs i combinacions , senyor! (p. 70)	Tot són trucs i artimanyes , senyors! (p. 109)

També cal dir que alguna expressió errada o no ben resolta en el text de Romeu és corregida o millorada per Comadira:

Pirandello	Romeu	Comadira
Lo seppi, quando fu l'alba, in vista del paese. (p. 47)	Ho vaig saber quan es va fer de dia i ja vèiem el poble. (p. 41)	Ho vaig saber a trenc d'alba, a les envistes del poble (p. 68)
Sordità d'ombra non possiamo soffrirne (p. 49)	No podem sofrir de la sordesa de les ombres (p. 42)	No podem suportar l'opacitat de l'ombra (p. 70)
Appeso a un albero qua dietro la villa! (p. 76)	Penjat d'un arbre, aquí a la dreta de la casa! (p. 62)	Penjat d'un arbre darrere de la casa! (p. 99)

L'anàlisi contrastiva realitzada ens porta a la conclusió que tots dos autors coneixien a bastament la llengua d'origen i la d'arribada i s'enfrontaven a un text difícil. Romeu supera els reptes lingüístics que planteja el text de Pirandello, aconsegueix recrear la bellesa dels diàlegs i mantenir les imatges poètiques, adequant-les a les característiques dels estranys personatges, tot configurant un text àgil, comprensible i amb força dramàtica. Comadira ja té el precedent de Romeu i, potser pel fet que les solucions lingüístiques que troba són bones, no gosa allunyar-se'n gaire. Però el que és una pràctica acadèmicament inacceptable és que el segon traductor no citi el treball fet pel primer.

5. CONCLUSIÓ

Xavier Romeu va tenir com a objectiu introduir a la cultura catalana, especialment al teatre català, autors de prestigi internacional (Brecht, Andersen, Perrault, Carroll, Orwell, Synge, Sherman, Pirandello...), no necessàriament dramaturgs. I ho va fer amb plaer, solvència lingüística i saviesa escènica. Tanmateix, s'ha vist afectat per un problema potser inherent a l'ofici de traductor: el poc reconeixement literari de què gaudeixen i, el que és pitjor, el fet d'ésser obviats per alguns traductors mateixos, que no citen les traduccions precedents, tot i fer-les servir.

No volem dir que no es puguin fer segones i terceres traduccions, però aquestes s'han de justificar. En el cas de les dues traduccions de Xavier Romeu que hem estudiat, seguides sense citar-les pels segons traductors, hem pogut veure que les versions d'aquests no milloren les primeres, des del punt de vista lingüístic, dramàtic i contextual.

En la nostra opinió, els recursos culturals i artístics s'han d'optimitzar i les despeses públiques en cultura no s'han de fer pel lluïment dels seus gestors o per beneficiar determinades iniciatives, duplicant-ne d'altres preexistents, reeixides i silenciades.

MARIA CONCA
maria.conca@uv.es
Universitat de València

JOSEP GUIA
josep.guia@uv.es
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- Amo, M. del (1972) *Esclops i taronges*, traducció de X. Romeu, Barcelona, La Galera.
- Andersen, H. C. (1970) *El que fa el vell de casa sempre està bé*, adaptació i guió de X. Romeu, Barcelona, La Galera.
- Bartomeus, A. (1976) *Els autors de teatre català. Testimoni d'una marginació*, Barcelona, Curial.
- Capmany, M. A., Romeu, X. (1971; 1976; 1992; 1998; 2011) *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya*, París, Edicions Catalanes de París; Barcelona, La Magrana; Barcelona, Institut de Teatre; Barcelona, Columna; Tarragona, Arola.
- Capmany, M. A., Romeu, X. (1976) *Preguntas y respuestas sobre la vida y la muerte de Francisco Layret, abogado de los obreros de Cataluña*, traducció de X. Romeu, Madrid, Pipirijaina.
- Conca, M., Guia, J. (2018) *A frec del seu nom. Vida, obra i lluita de Xavier Romeu*, Lleida, El Jonc.
- Eiximenis, F. (1973) *El testament de Nasí*, notes biogràfiques i escenificació de X. Romeu, Barcelona, La Galera.
- Fàbregas, X. (1972) *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, Curial.
- Feldman, S. G., Foguet, F. (2016) *Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme*, Barcelona, PAM.
- Figueras, J. M. (1976) «Xavier Romeu o la revolta de la intel·ligència», *Avui*, 30-05-1976.
- Gasull, J. (1972) «Xavier Romeu, l'etern finalista», *Canigó* 289, pp. 8-9.
- Graells, G. J.; Pi de Cabanyes, O. (1971) *La generació literària dels 70*, Barcelona, Pòrtic.
- Mallafre, J. (2000) «Models de llengua i traducció catalana», *Quaderns. Revista de traducció* 5, pp. 9-27.

- Merino, R. (2002) «Traducciones censuradas de teatro y literatura infantil y juvenil en la España de Franco», L. Lorenzo, A. Pereira, V. Ruzicka (eds.) *Contribuciones al estudio de la traducción de literatura infantil y juvenil*, Madrid, Dossat, pp. 69-90.
- Perrault, C. (1972) *El gat amb botes*, escenificació de X. Romeu, Barcelona, La Galera.
- Pirandello, L. (1982) *Els gegants de la muntanya*, traducció de X. Romeu, Mataró, Robrenyo.
- Pirandello, L. (1999) *Els gegants de la muntanya*, traducció de N. Comadira, Barcelona, Proa-TNC.
- Romeu, X. (1972) *Estat d'emergència. Els mites de Bagot. Alicia en terra de meravelles*, Palma, Moll.
- Rosselló, R. (2000) «Sobre el realisme històric i el teatre-document», *Caplletra* 28, pp. 145-158.
- Rueda, L. de (1972) *Passos. Les olives*, escenificació de X. Romeu, Barcelona, La Galera.
- Sherman, M. (1982) *Bent*, traducció d'E. Compte, S. Mateu, I. Pericot i X. Romeu, Mataró, Robrenyo.
- Synge, J. M. (1995) *Genets cap a la mar, Les bodes del llauner*, traduccions d'A. Murià i J. Melendres, Barcelona, Institut de Teatre.